L-Università ta' Malta

FAKULTÀ TAL-ARTI
Dipartiment tal-Malti
Settembru 2018

Kodiċi:	**MAL1031**
Taqsima-studju:	**IR-REGOLI TAL-KITBA MALTIJA FIL-PRATTIKA 2**
Lettur:	Dr G. Farrugia, Prof. M. Mifsud, Dr O. Vella
Data:	It-Tnejn, 10 ta' Settembru 2018
Ħin tal-eżami:	8:30am – 11:05

F'dan l-eżami l-istudenti ma jistgħux jużaw dizzjunarji jew kotba oħra.

IKKOREĠI T-TLIET SILTIET (100 MARKA)

Int u tikkoreġi, żomm f'moħħok dawn il-punti importanti:

- Dan huwa eżami tar-regoli ortografiċi. Mela xogħlok hu li tikkoreġi l-iżbalji tal-ortografija biss, u mhux l-għażla tal-vokabolarju, is-sintassi, l-istil, eċċ.
- Ikkoreġi billi tħożż sing taħt il-kelma l-ħażina u fuqha tikteb il-kelma t-tajba sħiħa bl-aħmar.

1. IL-ĦAJJA FIL-PORT

F'daqqa waħda ħafna rġiel bdew ġejjin minn kull naħa, u fi ftit ħin inġabru flimkien, qishom kienu miftiehmin. Bdew jitqassmu f'forma ta' kjù, avolja din kienet tidher ħaġa diffiċli għalihom. Għollew idejhom u bdew jgħajjtu b'leħen mgħaddab, u l-linja twila bdiet tissawwar b'xi mod. Mit-taħdit kollu tagħhom, nervuż, mgħaġġel, kontinwu, minn ftit passi bogħod xejn ma kien jinftiehem, bħallikieku kellhom lingwa għalihom. Kellhom ir-rabja naturali tas-soltu, f'dak il-ħin u f'ħinijiet oħrajn meta l-ġuħ u l-għejja jibdew jagħmlu tagħhom, u kollox jidher ikrah aktar minn qabel. Kienet waslet biex tgħaddi ġurnata twila ta' ġarr, ġiri, u ripetizzjoni mingħajr qtugħ ta' xejn, u kollox għall-istess ftit minuti ta' kuljum, li ma kienux biżżejjed għall-għajxien.

"Ġejjin sa fl-aħħar! Sa fl-aħħar ġejjin!" qalu l-irġiel bejniethom, waqt li wħud minnhom ippuntaw lejn x'imkien b'idejhom maħruġin 'il barra bi swaba' dritti.

Kienu rġiel li spiċċaw ix-xogħol tal-ġurnata. Kien hemm uħud minn sħabhom li kienu għadhom sejrin, donnu x-xogħol tagħhom ma kellux wafqien. Irġiel ta' saħħa kbira, mibnijin sewwa, samranin ħafna bix-xemx, ħafjin, ħafna minnhom bil-qalziet twil wiesgħa, imraqqa', imniżżel sewwa sa taħt żaqqhom, li kienet ftit akbar milli kellha tkun. Uħud kellhom xkora fuq darhom. Kienet il-kappell li bih kienu jitħarsu kif setgħu mix-xemx u mix-xita. It-tnejn, ix-xemx u x-xita, kienu kontra tagħhom is-sena kollha, u meta ma kienx hemm il-qilla tas-sħana tal-waħda kien hemm it-tidlik u s-swat kiesaħ tal-oħra. Ebda staġun, anki meta jikkalma xi ftit, ma seta' jkun ħanin magħhom. Ħajjithom kollha kienu għaddewha jġorru l-qfief mimlijin faħam. Il-Port, minkejja l-kobor u s-sbuħija tiegħu, ma kien xejn mingħajrhom. Xi vapuri kienu jidħlu fil-Port biex jieħdu l-faħam għall-vjaġġ li jkun hemm jistennihom. Oħrajn kienu jwasslu l-faħam huma stess għall-vapuri li jidħlu. Xi ħaddiema kienu jġorru l-faħam sa l-imħażen, inkella jieħduh fuq xi barkun biex ikun jista' jittella' fuq vapur malli jidħol. Kienu jistennew il-poppa tal-vapur tmiss il-moll. Malli l-vapur jittrakka, kienu jagħmlu ftit fallakki bejn il-moll u l-poppa, u jibdew iġorru. Ħaddiema oħrajn kienu jieħdu ħsieb l-istiva. Il-faħam ma kienx biss iċaqlaq il-vapuri; kien jiprovdi l-ħobżna ta' kuljum lil ħafna rġiel u lil nieshom.

Minn fuq il-moll, kull raġel kbir, qawwi, kien jidher qishu nemla fuq il-fallakka, miftuħa fuq baħar font, skur, donnu maqgħud u żejtni, li ma jiċċaqlaqx. Anki fil-maltemp il-baħar tal-Port kien donnu jdum biex jitqanqal. Spallejn il-ħaddiema kienu draw it-toqol tal-qoffa mimlija faħam, u l-barxa li l-qoffa kienet tagħmel f'laħamhom kienet parti minnhom, naturali daqs l-għaraq tas-sajf u r-resħa tax-xitwa. Ħoxnin jew irqaq, qosra jew twal, l-irġiel kienu ħfief u ma kinux jistrieħu huma u mixjin bil-ġirja lejn il-gverta tal-vapur u l-maħżen fejn kienu jħottu t-tagħbija. Kienu draw il-mixja fuq kull fallakka twila li kienet timmolla ħafna bit-toqol ta' ġisimhom u kienet sikwit tagħmel ħsejjes koroħ, qisha waslet biex tinqasam bihom.

Kienu jafu tajjeb li taħthom ma kien hemm xejn ħlief baħar għammieq bla skrupli. Ma kinux jibżgħu, u l-anqas ma kellhom għażla. Wiċċhom imġemmed kollu bit-trab tal-faħam, bi rqajja żgħar ta' bjuda madwar għajnejhom, kien xhieda li x-xogħol tagħhom kien daħal sa kważi taħt il-ġilda tagħhom. Fuq l-art, fuq il-gverta, fl-istiva, fuq il-lanċa tal-irmonk dawn l-irġiel ma kellhom xejn x'jiddikjaraw ħlief l-għejxa preċiża ta' ġurnata. Ma kienx hemm ħin li wieħed jitnikker jew jieqaf. Ħadd minnhom ma kien jaqbillu. Setgħu biss isoffu ftit tè jew kafè li kien jinbiegħ minn nies oħrajn armati apposta fuq il-baħar, b'dagħjjes li kienu qishom bar żgħir, li jiċċaqlaq bilmod il-mod fuq wiċċ il-baħar, u jmur fejn kien ikun hemm bżonn. Kulħadd kellu jivvinta mod kif idawwar sold. Il-Port kellu jkun post li ma jonqsu xejn mill-minimu. L-irġiel, u l-irġiel biss, kienu jiffurmaw xenarju iffullat ta' xogħol li ma jiqafx. In-nisa kienu xi mkien ieħor.

"Ġejjin sa fl-aħħar! Sa fl-aħħar ġejjin!" qalu l-irġiel biex isabbru lil xulxin wara ħin twil jistennew.

Il-karrettuni kbar tal-gaxin kienu għadhom kemm waslu. F'kaxxex kbar kien hemm l-ikel li l-baħrin u s-suldati ma kinux kielu dak in-nhar. Kull ħaddiem kien qiegħed jittama li jirnexxielu jsib biċċa laħam, u ftit patata u piżelli, u tadama, u biċċtejn ħobż, b'xejn jew imdelkin diġà b'pinzellata butir mielaħ jew ħelu. Min xtaq ftit soppa, magħsura mis-sugu li jkun fadal ma' l-għadam, kien ikollu jġib miegħu bott, u l-bejjiegħ kien jgħaddasulu fil-kaldarun kbir li kellu quddiemu u jtellagħhulu mimli sax-xifer. Jekk il-bott ifur, il-bejjiegħ kien jerġa' jmejjel il-bott u jnaqqas minnu, bil-qies preċis. Kull qatra soppa kienet tiswa', u l-għajnejn tal-oħrajn kienu fuq xulxin, biex ħadd ma jieħu aktar minn ħaddieħor għall-istess prezz. Kollox kien ġej mill-kċejjen ta' fuq il-vapuri jew tal-kwartieri fejn is-suldati u l-baħrin kienu jgħaddu ż-żmien tagħhom fuq l-art. Kien hemm ħafna ikel żejjed, u miż-żejjed ikkonsmat kuljum setgħu jinħarġu dawk il-kaxex kbar u jinbigħu platt wara ieħor. L-irġiel tax-xogħol kienu jistennewhom, inkella l-ġurnata tat-tbagħtija kienet anke tagħlaq bil-ġuħ.

In-naħiet ta' madwar il-Port kienu mimlijin ħwienet mixgħawlin, matul il-jum u wisq iżjed malli jibda jidlam. Ma kinux ħwienet li jegħjew u jorqdu, u l-mużika kienet tindaqq bla ma tieqaf. Kienu

lesti biex jilqgħu kemm lill-barranin u kemm lill-ħaddiema li kienu jfittxu li jieklu u jixorbu xi ħaġa oħra jew xi ħaġa aħjar minn dan kollu. Kull ħaddiem kellu but fond li minnu kien itella' l-ftit muniti li jkun qala'. Iċ-ċekċik tal-muniti fil-but kien sinjal li r-raġel kien ħadem il-ġurnata, u kien qalagħha. Ma kinitx ħaġa rari li ħaddiem jimxi b'idu mdeffsa fil-but u jċekċek il-muniti huwa w miexi, biex jifraħ bihom u biex juri li l-but ma kienx vojt. Ma kienx sinjur, iżda kull ċekċika kienet tiegħu.

Tfal ħafjin, bil-beritta, kienu jiġġerrew mal-inħawi u jiffittaw lil kull baħri u suldat barrani li jaraw. "Għatini sold!" kienu jgħidulu, waqt li jibqgħu mixjin warajh.

Arturu daħal f'wieħed mill-ħwienet tax-xorb, resaq lejn il-bank ta' sid il-ħanut u qagħad bil-qiegħda fuq waħda mill-banketti għoljin li kien għad fadal vojta. Daħna goffa tat-tipjip tas-sigaretti kienet tiela' kollha ċrieki fi ċrieki ma' kullimkien, u r-riħa kienet qawwijja biżżejjed biex tinxtamm anke jekk imħalta mal-ikel u mal-foga tan-nies. Id-dwal kienu baxxi u l-kulur tal-post kien aktarx skur. Kollox ma' kollox, l-ambjent kien ħamrani mudlam.

Is-sid tal-ħanut resaq lejh minn wara l-bank, tbissimlu u staqsieh, "Is-Sinjur! X'inġiblek, Sinjur?"

"Birra!" B'idejh it-tnejn Arturu beda jtektek fuq il-wiċċ tal-bank, irħama wiesgħa u rqiqa bajda, bil-vini suwed imserrpin kullimkien, u mdawwra fit-tond fix-xifer tagħha. Arturu deffes idu fil-but biex joħroġ munita.

"Hawn, ħa! Ara għandekx sewwa!" qal xi ħadd lil sid il-ħanut minn wara dahar Arturu. Id twila ħarġet minnufih dritta dritta, waqfet għall-ftit , u mbagħad newlet il-flus lis-sid fil-pront.

(Adattata minn *La Jibbnazza Niġi Lura* ta' Oliver Friggieri)

2. ĠIRJA KONTRA L-ĦIN FIL-BELT VALLETTA

Liema dinja rridu li jirtu t-tfal tagħna? Dinja mingħajr naħal jew frieken jew klieb-il baħar? Il-festival tax-Xjenza fil-Belt ta' din is-sena, li se jittella' madwar il-Belt Valletta, ġabar

flimkien għadd ta' organizzazzjonijiet mhux governattivi Maltin biex igħinu lill-visitaturi jwieġbu din il-mistoqsija permezz ta' logħob interessanti u ħafna aktar esperjenzi interattivi għad-divertiment ta' kulħadd.

Iż-żona tal-NGOs fil-Pjazza De Valette turi riċerka li tista' tgħina fil-ġirja kontra l-ħin biex insalvaw għadd ta' annimali differenti. BirdLife Malta tiġbor tagħrif dwar il-migrazzjoni tal-agħsafar, filwaqt li Sharklab se tesponi kif il-klieb il-baħar għandhom iċ-ċavetta għall-futur tal-Baħar Mediterran. Il-voluntiera tal-Wildlife Rescue Team ta' Nature Trust Malta se jkunu qed jirrakkontaw l-esperjenzi tagħhom dwar kemm qed jiżdiet in-numru ta' fkieren li fihom isibu skart mormi fil-baħar, bħal-mikroplastiċi.

L-iskart mormi fil-baħar m'huwiex problema għall-annimali biss imma anki għall-ambjent ta' madwarhom. L-organizzazzjoni Youth for the Environment turi kemm tassew hu maħmuġ ir-ramel ta' Golden Bay u tistieden lill-viżitaturi jilgħabu kwizz interattiv biex jitnaqqas l-iskart. Il-grupp Kopin se jużа' l-logħob biex jiffoka fuq il-migrazzjoni relatata mal-klima. F'din il-logħba tpoġġi lilek in-nifsek bħala refuġjat, bil-għan li tara jekk tkunx tista' tidentifika l-effetti tal-bidla fil-klima, jew titgħallem dwar l-użu ta' l-ilma fil-ħajja ta' kuljum. Il-Ko-operattiva tal-Kummerċ Ġust se tgħejnek tqiegħed il-frotta tropikali favorita tiegħek fuq mappa dinjija.

Post ieħor interessanti li wieħed għandu jżur hu l-bitħa tal-Palazz tal-Gran Mastru, li se tinbidel f'żona nterattiva għall-familja kolla biex ikunu jistgħu jitgħallmu aktar dwar in-naħal. Bis-*slogan* #Bees4Food, l-organizzazzjoni Greenhouse se żżid l-għarfien dwar il-problemi serji li jista' jkollha dinja mingħajr naħal. L-attivitajjiet jinkludu dawra qasira

bil-mixi, xow bid-dellijiet tal-pupi, bankarelli tal-artiġjanat u logħob għat-tfal żagħar. Dawn l-attivitajiet divertenti se jgħinu lil-viżitaturi jiksbu l-passaport tan-naħal.

Dawn l-NGOs se juru kif ix-xjenza hi marbuta ma' ħafna affarijiet żgħar li niltagħqu magħhom fil-ħajja ta' kuljum.

Ix-Xjenza fil-Belt – il-festival ta' Lejlet ir-Riċerkaturi Ewropej, hu organiżżat mill-Universita ta' Malta, il-Fond tar-Riċerka (RIDT), il-Kamra Maltija tax-Xjentisti, flimkien ma' għadd kbir ta' imsieħba. Dan hu ffinanzjat mill-Programm ta' Qafas għar-Riċerka u l-Innovazzjoni Horizon 2020 tal-Kummissjoni Ewropeja u hu rikonoxxut bħala festival mill-Europe for Festivals and Festivals for Europe (EFFE). Il-festival għandu l-appoġġ tal-Ministeru tal-Edukazzjoni u x-Xogħol, is-Segretarju Parlamentari għas-Servizzi Finanzjarji, Ekonomija Diġitali u Innovazzjoni, l-aġenzija BPC International u għadd ta' *sponsors* korporativi.

(Adattata minn avviż fis-sit elettroniku tal-Università)

3. ĦSIBIJIET IMQANQLA MIT-TAZZA TAD-DINJA

Meta kont nattendi fiċ-ċirkolu tal-Azzjoni Kattolika taż-Żejtun, kull nhar ta' Ħadd matul ix-xhur tax-xitwa, kienu joħduna Marsaxlokk nilgħabu l-futbol. Kważi bilfors ... għax jekk infallu darbtejn wara xulxin, Dun Salv kien x'aktarx jibgħat għall-ġenituri tagħna biex jatuh spjegazzjoni l-għala dan binhom kien daqstant rasu iebsa u ngrat li qed jirrifjuta ħarġa sabiħa bħal dik. U għalkemm ommi kienet tipprova tfehemu li jien kont nobgħot il-futbol, Dun Salv kien jirnexxilu jikkonvinċieha li ħarġa bħal dik kienet tiswieli soċjalment,

fiżikament, intelletwalment u spiritwalment. U b'dawk il-ħafna *ment*-ijiet idamdmu ġo moħħha, ommi kienet tiġi lura d-dar ikkonvertita u minnufih tordnali li l-Ħadd ta' wara kont se mmur ma' ta' l-Azzjoni nilgħab il-futbol!

F'xi s-sagħtejn ta' wara nofsinhar konna ninġabru fiċ-Ċentru biex nippreparaw dak kollu li kellna nieħdu magħna. U hemmhekk kont nintaqa ma' dak li għal tlitt siegħat sħaħ kien se jkun it-terrur tiegħi: il-ballun. Dan kien ikun ballun maħdum minn bċejjeċ ta' ġilda ħoxna daqs dik ta' kukkudrill, meħjutin bir-reqqa flimkien donnhom roqgħa ħdejn roqgħa. Kellna ballun li kienu jsejħulu "T-ball" għax kull biċċa ġilda kienet imfassla forma tal-ittra "T", waħda meħjuta u nfilsata ġol-oħra bħal *jigsaw puzzle*. Mbagħad dan il-ballun kien ikollu bħal qasma fil-ġemb li minn ġo fiha kienu jdaħħlu *bladder* tal-lastiku li kien jintefaħ bil-*pump*. Meta mbagħad il-*bladder* iġibuħ iebes daqs balla ta' kanun, il-fetħa kienu jagħlquha bil-lazz ... qishom qed jaqflu żarbun, u t-tarf tal-lazz jaħbuh l-isfel bejn il-*bladder* u l-ġilda ta' barra. Fl-aħħarnett kienu jidilku l-ballun bis-sonża biex jiġi jleqq u jiżloq u jinten daqs kwart xaħam imranġat.

Jien kont nitwerwer narahom jagħmlu din l-operazzjoni kollha ... inħares lejn dak il-ballun, li f'għajnejja kont nimmaġinah akbar mill-globu tad-dinja li s-surmast kellu fl-uffiċju tiegħu; narah jibbies u jistira donnu qed jgħidli: "Issa tara x'hemm lest għalik!" Ħafna minn sħabi kienu jkunu fis-sebgħa sema, ilkoll ibassru li t-tim tagħhom kien se jħarbat lit-tim l-ieħor, iżda jiena kont inħossni qisni sejjer għal forka ... aktar u aktar meta kont nara l-ġuvintur il-kbar tal-Azzjoni jġorru magħhom xi żewġ raxketti, pala u mgħasqa. Dawn

kienu għodod indispensabbli, għax l-għalqa li konna nilagħbu fiha kienet tkun mimlijja xewk u għalhekk, qabel ma tibda l-logħba, kienu jduruha kollha bir-raxketta biex jaqilgħu kemm xewk jistgħu u jiċċatjawh mal-art bid-daqqiet tal-pala. U jekk xi *player* bravu kien jitħajjar jagħmel *sliding tackle*, kien jispiċċa mqaxxar bħal San Bert!

U hekk, wara li l-*ground* ikun lest bit-*turf*, il-logħba kienet tibda. L-għadd tal-players f'kull tim kien jiddependi minn kemm tfal ikunu preżenti dakinhar: ngħidu aħna għoxrin kontra għoxrin. U lanqas ma konna nkunu maqsumin ndaqs, għax xi erba' bħali, li ma' kienu tajbin għalxejn, ħadd ma kien ikun iridhom miegħu. It-tim kien jippreferi jkollu erbgħa inqas mit-tim l-ieħor, milli erbgħa żejda li aktar ifixklu milli jgħinu. Ir-*referee* kien ikun dejjem wieħed mill-ġuvintur il-kbar, imma dan kien ikun qed jilgħab ukoll. Illum niskanta bil-fiduċja għamja li sħabi kellhom fl-integrita ta' dan il-*player-referee*, li kien saħansitra jasal isaffar *penalty* kontra t-tim tiegħu stess! Mir-regolamenti kollha tal-futbol kont naf tnejn biss: dik li l-ballun ma tistax tmissu b'idek, u li trid dejjem, akkost ta' kollox, tixxuttja fid-direzzjoni tal-lasta l-oħra. Il-*captain* tat-tim kien jgħidli: "Inti ogħqod din in-naħa u malli tara l-ballun ġej lejk ixxuttjah il-quddiem!" U jien kont nobdieh b'fedeltà assoluta, għax ma kontx nitħarrek pulzier lilhinn mir-roqgħa assenjata lili, u jekk il-ballun ma jiġix għandi ma kontx se mmur niġri warajh. Imma ħej ... darba minnhom nara l-ballun ġej dritt lejja mill-ogħli, idur fuqu nnifsu u jimbaram u jgħidli: "Sibtek sa fl-aħħar!" Kien qisu pjaneta li ħarġet mill-orbità u ddeċidiet li tiġi tisplodi fuqi. U hekk ġara ... ħadni dritt ġol-istonku tiegħi u xeħitni f'eklissi! Ma stajtx nieħu nifs. Sħabi daru miegħi. Min jipprova jniżżilli rasi bejn saqajja,

min iballatli fuq dari, min jgħidli nimtedd ... u meta sa fl-aħħar rawni ġej f'tiegħi, bdew jgħiduli li meta nilmaħ ballun ġej lejja b'dak il-mod, suppost li nagħtih bir-ras. U jien bdejt nimmaġina rasi tinqala minn posta, ittir lejn il-lasta l-oħra u sħabi jkomplu jilgħabu biha minflok il-ballun.

Bil-mod il-mod bdejt nidra. Ma bqajtx nibqa' marbut ma' dik ir-roqgħa li jkun indikali l-*captain*. Bdejt niġri mal-*ground* kollu, u jekk nara l-logħob qed jiżviluppa lejn il-lemin kont inħaffef niġri lejn ix-xellug. Kont naf li l-ballun ikun qed ifittixni biex jerġa' jitħallas minni talli kont nobogħdu daqsekk. Sħabi żgur qatt ma ntebħu li fil-waqt li huma jkunu qed jippruvaw jiskurjaw, jien u l-ballun kellna logħba oħra bejnietna. Imma qatt ma tajtu ċans. Irbaħtlu dejjem.

U minn dawk it-tfal kollha li matul ix-xhur tax-xitwa, kull nhar ta' Ħadd, konna mmorru Marsaxlokk nilagħbu l-futbol ma' tal-Azzjoni, jien kont l-uniku wieħed li qatt m'erġajt messejt ballun, la b'saqajja, la b'rasi u wisq inqas bl-istonku tiegħi.

(Adattata minn kitba ta' Trevor Żahra fil-*Facebook*, 03.07.18)